Ciutadania i participació
Democratitzar la democràcia i alliberar la llibertat

Rafael Castelló Cogollos
Departament de Sociologia i Antropologia Social
Universitat de València – Estudi General

Aquesta és la tercera vegada consecutiva que participe en aquest seminari. Amb tres punts ja podem tancar una figura geomètrica: el triangle. En el primer punt, vaig aportar alguna reflexió sobre qüestions formals relacionades amb la democràcia en defensa del poder persuasiu o deliberatiu sobre la base de la igualtat en la determinació de les finalitats. En el segon punt, vaig aportar alguna reflexió sobre els aspectes materials relacionats amb la democràcia en defensa de la solidaritat en la producció i reproducció dels recursos materials i immaterials necessaris per la reproducció de la vida col·lectiva.

L'acció política d'alliberament

He descobert que, en les meues aportacions, potser falta per incardinar un punt per tal de completar un esquema d'execució pràctica. El treball d'Enrique Dussel, *La política de la liberación. Arquitectura*, m'ha posat sobre la pista. Amb la lectura de les seues pàgines, i amb una adaptació pròpia amb voluntat de completar la simetria del seu esquema, obtenim un esquema de doble entrada amb el que podem començar a plantejar-nos preguntes.

Esquema 1: Nivells i esferes de la política

Esferes	Exigència de:	Nivells			Resulta en Política
		Acció	Estructura	Principis	
Material	Voluntat	Treball	Economia i cultura	Solidaritat	Veritable
Formal	Legitimitat	Consens	Estat de dret	Igualtat	Legítima
Factibilitat	Eficàcia	Hegemonia	Societat civil	Llibertat	Governable

Font: Elaboració pròpia a partir de la política de l'alliberament (Dussel, 2009)

Segons els seu treball hi ha tres esferes a la política: l'esfera material, l'esfera formal i l'esfera de la factibilitat. La gran part de les teories i anàlisis a l'ús són teories i anàlisis parcials i, per tant, incomplets, que només consideren política alguna de les seues esferes, tot obviant la resta; fins i tot, poden arribar a combinar dues de les esferes, però mai l'aborden amb completud. En l'esfera material parlem i fem sobre les finalitats, en la formal parlem i fem sobre els mitjans, i en la de la factibilitat parlem i fem sobre les execucions.

Cada esfera presenta tres nivells: un relacionat amb l'acció, el segon vinculat a l'estructura, i el tercer amb els principis reguladors de l'esfera. Així, en l'esfera material, al nivell de l'acció ens trobem amb el treball, entés en el sentit més ample com a acció transformadora de l'entorn; una acció, el treball, que opera en un entorn organitzat segons les relacions

econòmiques i culturals; i una acció, el treball, que ha d'estar regulada pel principi de solidaritat. Igualment, en l'esfera formal, l'acció rellevant és el consens, que opera en un entorn organitzat segons les relacions pròpies de l'estat de dret, i que ha d'estar regulada pel principi d'igualtat. I, finalment, en l'esfera de factibilitat, l'acció rellevant és l'hegemonia, en el sentit utilitzat per Gramsci, que opera en un entorn organitzat segons les relacions pròpies de la societat civil, i que ha d'estar regulada pel principi de llibertat.

Cada esfera requereix d'uns mínims d'entrada i de sortida. Així, l'esfera material demana d'entrada voluntat i dóna com a resultat una acció política veritable; l'esfera formal demana d'entrada legitimitat i dóna com a resultat un consens legítim; mentre que l'esfera de factibilitat demana d'entrada eficàcia i dóna com a resultat una hegemonia governable. Evidentment, és el cas si s'acompleixen els principis respectius, es realitzen les accions respectives, en l'estructura corresponen.

Es tracta, com resta manifest, d'un model. Es tracta d'un tipus ideal en el sentit weberià. Un esquema amb el que podem comparar i analitzar qualsevol mena de política, per tal de comprovar fins a quin punt es cobreixen les esferes i nivells, així com les entrades requerides, i d'aquesta manera, amb aquesta comparació, poder plantejar els canvis necessaris per aproximar-nos al model ideal.

Com deia adès, si ens aproximem a aquest esquema, en la meua primera participació en aquests seminaris, podríem dir que vam treballar sobre l'esfera formal de la política; mentre que en la segona, ho vam fer sobre l'esfera material. En aquesta tercera, propose, doncs, de fer-ho sobre l'esfera de la factibilitat.

Això significa, per tant, que hem de treballar sobre la construcció d'hegemonies, en la societat civil, amb el principi de llibertat. I ho hem de fer des de l'eficàcia per la consecució d'una hegemonia governable.

L'entorn social d'intervenció

El primer pas en l'establiment d'aquesta esfera és el reconeixement de la natura dels sistemes socials en els que operem. La nostra acció opera en l'entorn de la societat civil, que es caracteritza per ser un sistema dinàmic, un sistema obert i un sistema complex.

La societat és un sistema dinàmic en el que ens trobem amb múltiples i diverses formes de relació que estan en continu moviment. Una multiplicitat de relacions que, en termes generals, podríem classificar, si seguim Foucault, en relacions de dominació, relacions de govern i relacions de poder. En combinació amb les altres dues esferes, l'esfera de la factibilitat, ha de proposar, i desenvolupar, una acció hegemònica regulada pels tres principis i per tant, fonamentada en les relacions de poder. Unes relacions, les de poder, fonamentades en la solidaritat, la igualtat i la llibertat dels agents socials. Es tracta de relacions en moviment continu, i n'hem de ser conscients: mentre nosaltres actuem, hi ha d'altres agents que també ho fan, de manera que si nosaltres no actuem, els altres actuen igualment; per la qual cosa, el que podem aconseguir és acompanyar els canvi o la transformació. Nosaltres sols no transformem, acompanyem el canvi-transformació, que es produeix amb nosaltres o sense nosaltres.

La societat és un sistema obert en el que ens trobem amb relacions enxarxades que pugen cap a les estructures macrosocials (municipis, comarques, país, estat...) i baixen cap a les estructures microsocials (barris, carrers, famílies, amics...); en el que ens trobem amb relacions enxarxades cap els costats, cap a xarxes de la mateixa escala social (famílies-

families, associacions-associacions,....); i en el que, per tant, cada agent pot formar part de múltiples xarxes.

I, finalment, la societat és un sistema complex amb multiplicitat de nusos i de processos, que són recursius, no linials, i irreversibles. Les connexions són múltiples i els processos també, ja que mentre s'acciona sobre unes variables, diguem-ne econòmiques, també estan relacionades altres de tipus cultural o polític. Els processos no són lineals, del tipus causa-efecte, sinó que els efectes són a la vegada noves causes, i així successivament, de manera que es dibuixa una mena d'espiral o remolí de l'acció. I, a més a més, són irreversibles, el temps és una variable rellevant.

A més de les característiques del sistema social en el que operem, hem de ser conscients, i incorporar a l'estratègia de l'acció política, les dimensions amb què funciona aquest sistema social. En eixe sentit podem establir, com a mínim, tres nivells:

a) Elements, punts, nexos o nusos del sistema. Són els agents que actuen en l'entorn social en el que desenvolupem la nostra acció social. Són definibles per les característiques inherents als components individuals o col·lectius que hi participen. Podem parlar d'individus, en el sentit d'unitats d'acció, encara que en molts casos ens trobarem amb col·lectius, i per tant, en caracteritzar-los establim quines són les relacions de primer ordre.
b) Estructures. Són les relacions que s'estableixen entre els elements. Son definibles en funció de les relacions entre les característiques dels elements. Així doncs són relacions de segon ordre, que són les que caracteritzen l'estructura social.
c) Sistemes. Són les relacions que s'estableixen entre les estructures. Són definibles a partir de les relacions entre estructures, per tant, relacions de tercer ordre, que són les que caracteritzen el canvi social.

Amb societats caracteritzades per la dinàmica, l'obertura i la complexitat, i composades per elements, estructures i sistemes, les estratègies d'acció hegemònica governable en llibertat han de ser necessàriament complexes. I les ciències socials han avançat per tal de posar damunt la taules aquesta multiplicitat, dinàmica i oberta de tècniques d'intervenció, que a continuació esquematitzem.

Les perspectives d'intervenció

En aquest esquema seguim la proposta de Jesús Ibáñez:

1) Perspectiva Distributiva
   a) Nivell Tecnològic (com es fa)
      i) Tècniques Quantitatives: Enquesta
      ii) Procés de producció de dades: Pregunta–Resposta
         (1) La resposta no pot anar més enllà de la pregunta
         (2) Qui pregunta, mana
   b) Metodològic (per què es fa)
      i) Funció del llenguatge: Referencial
      ii) Coneixement: Descriptiu
      iii) Dades produïdes: Paraules–Números
         (1) Els números estan supeditats a les paraules
         (2) El centre de les matemàtiques no és el número, és l'ordre (Bertrand Rusell)
      iv) Anàlisi: Estadístic
   c) Nivell Epistemològic (per a què/qui es fa)
      i) Control

(1) Controla el Dir: No es pot dir tot
(2) Controla el Fer: No es pot fer res
ii) Relacions
(1) Subjecte–Objecte
(2) Relacions de Dominació
d) Nivell Polític (què es fa)
i) Acció
(1) Tàctica: estabilitzadora
(2) Estratègica: estabilitzadora
ii) Model polític
(1) Emissió de Vots
(2) Allibera l'Elecció: Llibertat de Decissió
i) Model social
(1) Elements: Flexibilitat
(2) Estructura: Rigidesa
(3) Sistema: Rigidesa

2) Perspectiva Estructural
a) Nivell Tecnològic (com es fa)
i) Tècniques Qualitatives: Grup Discussió
ii) Procés de producció de dades: Conversació
b) Nivell Metodològic (per què es fa)
i) Funció del llenguatge: Estructural
ii) Coneixement: Explicatiu
iii) Dades produïdes: Posicions
iv) Anàlisi: del Discurs
c) Nivell Epistemològic (per a què/qui es fa)
i) Control
(1) Allibera el dir: Es pot dir tot
(2) Controla el fer: No es pot fer res
ii) Relacions
(1) Subjecte –> Objecte/Subjecte
(2) Relacions de Govern
d) Polític (què es fa)
i) Acció
(1) Tàctica: promotora del canvi
(2) Estratègia: estabilitzadora
ii) Model polític
(1) Forma/expressa Opinió Pública
(2) Allibera la Proposició : Llibertat de Distinció
iii) Model social
(1) Elements: Flexibilitat
(2) Estructura: Flexibilitat
(3) Sistema: Rigidesa

3) Perspectiva Dialèctica
a) Nivell Tecnològic (com es fa)

i) Tècniques Participatives: Socioanàlisi
ii) Procés de producció de dades: Assemblea

b) Nivell Metodològic (per què es fa)
i) Funció del llenguatge: Pragmàtic
ii) Coneixement: Propositiu
iii) Dades produïdes: Acció col·lectiva
iv) Síntesi: Reconstrucció de Xarxes

c) Nivell Epistemològic (per a què/qui es fa)
i) Control
(1) Allibera el dir: Es pot dir tot
(2) Allibera el fer: Es pot fer tot
ii) Relacions
(1) Subjecte–Subjecte
(2) Relacions de Poder

d) Nivell Polític (què es fa)
i) Acció
(1) Tàctica: promotora del canvi
(2) Estratègia: promotora del canvi
ii) Model Polític
(1) Desenvolupa Mobilització
(2) Allibera l'Ordenació:Llibertat d'Indicació
iii) Model Social
(1) Elements: Flexibilitat
(2) Estructura: Flexibilitat
(3) Sistema: Flexibilitat

Són aquestes perspectives, la seua combinació, les que ens poden fer vore, com estem actuant, per a què i per a qui i, de resultes del conjunt, quina política estem fent; la qual cosa ens desvetlla quines altres formes d'acció són possibles.

Obres citades

Dussel, E. (2009). *Política de la Liberación. Volumen II: Arquitectónica.* Madrid: Editorial Trotta.